

BESÆTTELSEN

1940-1943

Den 9. april 1940 besatte det nazistiske Tyskland Danmark, og hermed ændredes med ét slag de unge jøders situation. Rejsen til Palæstina lå pludselig ude i en fjern fremtid, hvis den overhovedet ville kunne realiseres, og med den tyske besættelse måtte de atter føle sig truede og forfulgte.

En del beretninger nævner den 9. april, men faktisk fortæller flere, at man hurtigt fandt sig tilrette med den nye situation, som jo også danskerne gjorde det. Umiddelbart var der jo heller ikke så meget andet at gøre. Nogen reaktion var der dog, således fortæller Rudolf Sinnreich om »Centrum Roskilde«:

..»Jeg kan ikke lade være med at nævne den 9. april 1940. Vi var endnu hos Bloch-Pedersen i Sengeløse, og hertil kom Hugo Singer, som var formand

K o p i:

Til Vandrelærerne i "Ungdoms Alijah" i Danmark.

Vi beder Dem venligst sørge for, at Børnene foreløbig roligt bliver på deres Pladser. Skolen indstilles indtil videre, og der må ingen Sammenkomster af nogen Art finde Sted. - Det må pålægges Børnene at undgå alt for mange Besøg hos andre Børn, og at enhver Diskussion om Forholdene på det strengeste er forbudt. - Telefonsamtaler mellem Børnene må ikke finde Sted.

Lærerne må blive på Pladsen. Det kan måske lade sig gøre, at de nu og da sætter sig i Forbindelse med det enkelte Barn og indskærper de nødvendige Forholdsregler samt beroliger Børnene. - Vi vedlægger en Skrivelse, der er sendt til hvert Hjem og hvert Barn.

Med venlig Hilsen
(sign.) Aeliane Oppenheim.

*En del af en meddelelse udsendt af "Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed" den 9. april 1940 til Jugend-Alijahbørnenes hjem og vandrelærere.
(Nanna Frandsen)*

for vores Centrum. Med sig slæbte han, i flere kasser, hele vores »bibliotek« og prøvede at overtale mig til at skjule bøgerne for tyskerne. Vi havde samme dag vaskedag på gården, så vi fyrede op under kedlen med alle disse bøger..«.

Ifølge Julius Margolinskys opgørelser »strandede« 270 Jugend-Alijahbørn (86 slap dog ud senere) og 379 Hechaluzelever i Danmark som følge af den tyske besættelse.

HECHALUZ

Ændrede betingelser

Tilgangen af nye Hechaluzelever til Danmark var ophørt med den tyske besættelse, til gengæld blev mobiliteten nu mere udtalt.

I tiden op til sommeren 1943 vil vi derfor se elever rejse fra Roskilde-egnen til pladser andre steder i Danmark, og vi vil se nye komme til. Kon-

*På trods af besættelsen blev der tid til oplevelser. Her er en gruppe Hechaluzelever på cykeltur rundt på Sjælland. Fra venstre er det Erwin Lipowski, Norbert Kammernann, Horst Eick og Hans May.
(Hans May)*

centrationen af gårde med jødiske landvæsenselever lå stadig øst for Roskilde, men vi møder også chavarim på gårde nærmere Roskilde by og omkring Køge.

Arbejdsbetingelserne havde ændret sig for de jødiske landvæsenselever. Der var nu mangel på arbejdskraft i det danske landbrug, og flere af eleverne, som efterhånden var blevet habile landmænd, fik nu løn, i øvrigt i strid med den givne opholdstilladelse.

Det er tydeligt, at desto længere vi kommer hen i besættelsestiden, desto mere afslappet tog de unge jøder og deres arbejdsgivere på det formelle. Selv opholdstilladelsen tog man til tider chancer med. Herom fortæller Erich Meyer, som var kommet til Ledreborg slot i sommeren 1942 fra en gård på Holbækegnen. På hans opholdstilladelse stod der, at han arbejdede på Mosegården i Sdr. Jernløse. Meyer fandt sig godt tilrette på Ledreborg, og alt var sikkert forløbet fredeligt, hvis det ikke havde været for et par cykeldæk:

..»Dengang var cykeldæk noget man ikke kunne købe, ikke engang på det sorte marked. Et af vore medlemmer, som boede i Roskilde, og som på den tid stak af til Sverige over Bornholm, havde solgt mig to dæk. Det var en begivenhed, og alle vidste det.

Nu skete der dét, at der blev stjålet to dæk fra en af gårdens karle, og han fortalte politiet, at »jøden« havde nye cykeldæk. Da min officielle adresse var i Sdr. Jernløse ringede politiet til Mosegården, hvor fruhen fortalte, at jeg var i Roskilde for at søge arbejde. Hun ringede med det samme til mig, og sagde, at jeg skulle skynde mig tilbage til Mosegården, men et par minutter efter kom politiet. Dækkene blev der ikke noget ud af, det var ikke de stjalne dæk, men jeg havde ingen opholdstilladelse!

Vi kørte til politistationen, og efter nogle timer fik jeg 50 kroner i bøde (..»vi giver ham den billigste«..). Jeg forsøgte at komme i forbindelse med Margolinsky, i håb om, at han kunne betale bøden, men det kom der ikke noget ud af, og jeg fik i stedet én uges fængsel..«.

Herefter beskriver Meyer sit ophold i arresten i Roskilde, et ophold som er præget af hygge og venlighed. Ugen efter blev han løsladt, et par timer før tiden, så »det ikke blev for sent at nå hjem«, og med en undskyldende bemærkning om, at »der jo var tyskere i landet«.

Centrum Roskilde – Centrum Rorup

Som det er fremgået ovenfor bestod »Centrum Roskilde« stadig i 1940, men med udgangen af 1942 forsvinder Fattiggården i Bredgade ud af beret-

*Med gruppen fra Holbæk som kernen, dannede Hechaluzeleverne fra Holbæk og Roskilde et spejderkorps. Billedet skal være taget på vandrehjemmet ved Borrevejle Vig.
(Horst Eick)*

ningerne. Således nævner Erich Meyer, at han tog toget til Holbæk, hver gang han skulle mødes med andre chavarim. (Hertil skal bemærkes, at mange af landvæsenseleverne på gårdene ved Holbæk ivrigt brugte Roskildeområdet i deres fritid; de besøgte fru Kure i Allerslev og tilbragte megen tid på vandrehjemmet ved Borrevejle vig).

Til gengæld opstår et nyt center i Rorup. Om det var tænkt som en forlængning af »Centrum Roskilde«, eller hvad grunden i øvrigt er, til at Fattiggården glider ud, vides ikke. I en rapport fra Hechaluzkontoret i København i 1940 kan man læse:

..»Centrum Roskilde: Heller ikke dette centrum fungerer godt. Forskellige hensyn forhindrer meget et regelmæssigt arbejde.

En stor del af medlemmerne er nye i bevægelsen og udviser en dårlig holdning, og der er kun ringe håb om, at de vil vænne sig til at leve som chaluzim.

Med hensyn til ledelsen går det særdeles godt, da en særlig ansvarsfuld chawer (Hugo Singer) har ordnet kontorarbejdet i lang tid. Centrummet disponerer over stadig større indtægter. Så længe Gabi var i København, kørte han regelmæssigt ud til undervisning i hebræisk, der desværre i den sidste tid igen er blevet forsømt.

Vi forsøger især at holde og at støtte dette centrum, da de ydre betingelser er gunstige.

Chavarimerne har hver 14. dag lørdag eftermiddag og søndag fri og mødes i Roskilde.

Shalom

Die Maskiruth.].«.

Roskilde Centrum eksisterede altså stadig, men det fremgår klart, at det knagede i fugerne.

Det vil nok her være på sin plads at spørge, hvem denne Hugo Singer egentlig var. Hugo og Ilse Singer var noget ældre end de øvrige Hechaluz-elever. Da de ankom til Danmark var de allerede midt i 30'erne. De kom fra Berlin, hvor de havde drevet en indbringende fotoforretning. I løbet af 1937 besluttede familien Singer imidlertid, at det var tid at komme væk. Penge kunne de ikke tage med, så de tog en del fotoudstyr med hertil. Det blev en dyr udrejse, de mistede næsten alt, hvad de ejede. De kom til at arbejde i Sengeløse, men af et brev, »Landøkonomisk Rejsebureau« har sendt til Fremmedpolitiet i januar 1938, fremgår det, at »man ikke anser gårdejer --'s ejendom som velegnet uddannelsessted for udenlandske elever«. Kort efter blev familien Singer flyttet til den velprøvede uddannelsesplads hos Randrup Christensen i Herringløse. Det blev et lykkeligt ophold;

*Hugo og Ilse Singer (til venstre i billedet) sammen med familien Randrup Christensen.
(Cary Randrup Christensen)*

endnu i dag er familien Christensens fotoalbum fyldt med billeder taget af Hugo Singer. Efter et år på Pilekærgård rejste de to tilbage til Sengeløse, hvor så mange chavarim var samlet.

Formentlig er Fattiggården gledet ud som mødested i løbet af 1941. I

*"Centrum Rorup" i Rorup by, 1942.
(Herbert og Rachel Anshel)*

hvert fald kan vi konstatere, at Hechaluzbevægelsen i det sene efterår 1942 i Rorup lejer et hus, der er tænkt som et centrum. Herom skriver Herbert og Rachel Anshel, som var kommet til Danmark i henholdsvis 1938 og 1939:

..»Vi blev gift i oktober måned 1942, mens vi arbejdede i Tjørnelunde i nærheden af Høng. På det tidspunkt besluttede man fra Hechaluz at grundlægge et centrum i Rorup. Man foreslog os, fordi vi var et ægtepar, at overtage huset, som Hechaluz lejede som et mødested for alle de, som boede i nærheden på gårdene..«.

Herbert Anshel arbejdede hos Svend Frandsen på Engskelgården, som lå ved Rorup. Rachel passede huset og tog sig af en syg Hechaluzelev, der boede hos dem. Der var rigeligt at se til, mange Hechaluzelever og Alijahbørn kom i centret.

Det var en svær tid; ved siden af dagligdagens små og store problemer, havde de to det problem, som var fælles for dem alle:

..»Kort tid efter vi blev gift, hørte vi, at vores forældre var sendt i KZ-lejr i Polen, så det var svært for os at begynde i Rorup..«.

Centrum Rorup bestod fra november 1942 til september 1943, da Herbert og Rachel Anshel måtte flygte til Sverige.

Borrevejle

..»Jeg kom til Danmark den 4. april 1939 fra Prag... Ved ankomsten til København skulle vi melde os hos hr.Julius Margolinsky, der forklarede os, hvordan vi skulle videre. Vi skulle ikke direkte til »vores« bondegård, da der netop i disse dage af vores forening »Hechaluz« holdtes en slags landsmøder, et i Jylland for alle vest for Storebælt, et andet på ungdomsherberget i Borrevejle for alle øst for Storebælt. Jeg skulle til Borrevejle, de tre andre kørte videre til mødet i Jylland..«.

(Heins Hess' beretning).

Heinz Hess var kommet til Danmark fra Tjekkoslavakiet.² Efter mødet på Borrevejle kom han til Holbækområdet, hvor der var en stor gruppe Hechaluzelever; senere møder vi Heinz Hess på Christian Larsens gård i Nørre Hyllinge og hos Jens Jensen samme sted.

Det skulle ikke blive sidste gang Heins Hess kom til Borrevejle. Helt til efteråret i 1943 blev ungdomsherberget ved Borrevejle Vig et yndet mødested for Hechaluzeleverne fra gårdene ved Holbæk og ved Roskilde.

Vandrehjemmet ved Borrevejle Vig omkring 1940. Arthur Cohn (til venstre) og Horst Eick. Begge arbejdede på gårde ved Holbæk. (Horst Eick)

På landbrugsskole

Enkelte chavarim fortæller om ophold på en dansk landbrugsskole.

I elevlisterne fra Tune Landboskole i 1942-43 finder vi to Hechaluzelever, Hermann Bauer og Edgar Ziegler. Bauer var kommet til Danmark fra Tyskland, Ziegler kom fra Slovakiet. Begge havde været på forskellige gårde rundt om i Danmark, da de kom til Tune. Ziegler finansierede sit op-

REGLER

for Børnfolket af Ungdomsberbergerne
for første Hold

Førerkortet gælder for en voksen Fører (Minimumsalder 18 Aar) med mindst 2, højst 20 Ledsgævere under 20 Aar.

Samtlige Personer skal være Medlemmer af den Organisation, som har udstedt Førerkortet.

Ved Ankomsten til Herberget sørger Forenen for Indførelse i Herbergsprotokollen og afleverer sit Kort til Herbergets Vært. Betaling for Overnatning erlægges forud.

En Fører skal overnatte sammen med sin Gruppe og passe, at alle Regler bliver nøje overholdt.

En Fører hæfter for evt. Skade, anrettet af hans Hold.

Forenen har Ansvaret for og passer, at Herberget efterlades i ordentlig Stand.

I Tilfælde af Misbrug eller Misligholdelse af Herbergsprotokollen, eller hvis en Opholdsgæst Anledning dertil, kan Kortet indstrages af Herbergsværten, hans Stedfortræder eller en Repræsentant for Herbergs-Ringen.

2-30-1939.

HERBERGS-RINGEN

VESTERBROGADE 35 • KØBENHAVN V.

FØRERKORT

1940

2 Fører

Nr. 75117

HERBERGS-RINGEN

*Neutraltvante har
Enekvæderkort Nr.*

Navn Daniel Igrer

Stilling Landbrugslærer

Post d. 23/7 1940 København i Sydd.

Adresse Gaardvej 7, L. Ransø
Århus l. Skovgaard, Høj, Sønderj.

Ungdomsforeninger. Afd. Flechtling

Skoler. Sk. Navn Kl.

*Udstedt af
27/1940
/6*

Daniel Igrer

Boghandel - Telf. 150

Jeg erklærer hermed, at jeg overtager det fulde Ansvar for Gruppen under Opholdet paa Ungdomsberbergerne.

Daniel Igrer

(Egenhændig Underskrift)

Paa Forsidegeneste af Herbergsværten skal Underkræfter gentages.

Felter til D.U.H.-Stempler.

Køge Nordstrandsvej 21-740	3. og 4. Børnehj. 10. Vg.	2. og 3. Børnehj.
1	0	0
10	11	10
19	18	15
28	27	28
37	30	31
46	39	34
55	48	45
64	57	54
73	66	63
82	75	72

Daniel Igrers vandrekort fra 1940 med stempler fra vandrehjemmet i Roskilde og ved Borrevejle Vig. (Daniel Igrer)

hold på skolen ved hjælp af opsparede penge og ved at gøre rent på skolen; Hermann Bauer klarede en del af udgifterne ved at undervise i tysk. Tilsyneladende har det været på Tune Landboskole, at de to aftalte at flygte.

I marts 43 gjorde Ziegler forsøget:

„Jeg frygtede, at forfølgelserne ville begynde fra den første dag af besættelsen, og planlagde sammen med Julius Feldmann og Hermann Bauer at flygte... Mit første flugtforsøg på en tysk kanon på færgen til Helsingborg mislykkedes.

En jernbanearbejder viste mig en af de tyske vogne klar til overførsel til Sverige...

4	Kara P. Ugg Andersen	74-23			Louise Andersen	Gdr.	Svinge
5	Kirsten Ejvind Lohr Andersen	75-18			Louise Andersen	Borlind	Sorring Knok
6	Andreas Andersen	75-21	Højlands Skole	5	Kaj Andersen	Stamm	Kerting Ldt.
7	Karl Andersen	75-19	Strom Skole	5	J.P. Andersen	Gdr.	Villevad
8	Herman Bauer	74-18	Højlands Skole	5	Kar Bauer	Småbørn	Stamby
9	Karl Björns	75-15	Højlands Skole	5	K. Knutsen-Gj.	Gdr. Gdr.	Osby
10	Hans Christensen	75-18	Højlands Skole	5	J. Christensen	Stad. Fællessk.	Hil. Frederiksen
11	Sigurd Christensen	75-18	Højlands Skole	5	Knud Christensen	Gdr.	Siddinge
12	Arvid Christensen	75-18	Højlands Skole	5	Arvid Christensen	Gdr.	Arvid
130	Jens Wilh. Thorsen	75-20	Højlands Skole	5	Jens Thorsen	Gdr.	Thorsgaard
131	Kaj Wilh. Thorsen	75-21	Højlands Skole	5	Kaj Thorsen	Gdr.	Thorsgaard
132	Jens S. Thorsgaard	75-18	Højlands Skole	5	Jens Thorsgaard	Gdr.	Thorsgaard
133	Jens Thorsgaard	75-19	Højlands Skole	5	J. Thorsgaard	Stambørn	Thorsgaard
134	Jens Thorsgaard	75-22	Højlands Skole	5	J. Thorsgaard	Stambørn	Thorsgaard
135	Jens Thorsgaard	75-20	Højlands Skole	5	J. Thorsgaard	Stambørn	Thorsgaard
136	Jens Thorsgaard	75-17	Højlands Skole	5	J. Thorsgaard	Stambørn	Thorsgaard
137	Jens Thorsgaard	75-19	Højlands Skole	5	J. Thorsgaard	Stambørn	Thorsgaard

Tune Landboskoles elevprotokol fra 1942-43. Elev nr. 8 er Hermann Bauer og elev nr. 140 er Edgar Ziegler.

Det danske ordenspoliti fandt mig under overfarten, og bragte mig tilbage til Helsingør og udleverede mig til Gestapo. Heldigvis blev jeg, efter otte dage på Københavns Politigård, som statsløs idømt fire måneders hæfte af de danske myndigheder.

Da jeg kom ud af fængslet i juli 1943 vendte jeg tilbage til Tune.«.

(Edgar Ziegler's beretning).

Kontakten med familien dør ud

Bag de små og store bekymringer, opholdet i det besatte Danmark frembød, lå en konstant bekymring for dem derhjemme. Og der var grund til bekymring.

For den overvejende del af de jødiske landvæsenselever ophører kontakten med deres familie helt i perioden 1941 til 1943. Historierne er ofte ens. Brevene fra hjemmet ophører med at komme, og brevene herfra kommer retur med besked om, at familien er rejst østpå. I betragtning af, at man i de jødiske kredse ikke var helt så uvidende om uhyrlighederne syd for grænsen, som alle andre tilsyneladende var, har spekulationerne over dem derhjemme været en tung byrde at bære for de unge jøder.

Sommetider kom beskeden om familiens skæbne ad omveje:

Ino Regenstreif stammer fra Kolomyja, som dengang lå i Polen. I 1920'erne flyttede familien Regenstreif til Tyskland, men vendte efter Krystalnatten tilbage til Kolomyja. I 1938 kom Ino Regenstreif gennem Hechaluz til Danmark, hvor han omkring 1940 kom til at arbejde i Tåstrup. Han var således knyttet til »Centrum Roskilde«.

Kontakten med familien i Polen blev opretholdt til foråret 1941, da han via Tallin modtog et telegram fra sin søster: »Kære Ino, vi ønsker dig tillykke med fødselsdagen.« Ino havde haft fødselsdag allerede i januar, så han vidste, at telegrammet betød noget andet. Det gjorde det; Ino Regenstreif hørte aldrig mere fra sin familie.³

Hans Finger var kommet til Danmark fra Tjekkoslaviet, hvor hans forældre havde ejet en tekstilfabrik. I 1941 finder vi ham hos gårdejer Ernst Pedersen på Nyvangsgården i Tølløse og fra efteråret 1942 hos gårdejer Aage Mikkelsen i Gøderup.

Hans Finger fortæller:

...»Mine forældre var i 1941 blevet sendt til Theresienstadt, hvorfra de var blevet deporteret til en KZ-lejr i Riga.

Herfra modtog jeg i 1941 et brev fra min mor.

Brevet var sendt med en dansker, der arbejdede i Riga for den tyske organisation Todt⁴. Han arbejdede på den samme fabrik som min mor, og da hun hørte, at han var dansker, havde hun overtalt ham til at tage et brev med til Danmark. Brevet var videresendt til mig fra København, og jeg fik kontakt med afsenderen... Han lovede at tage en pakke med til min mor, når han 14 dage senere rejste tilbage til Riga...«.

Hans Finger låner penge til at købe varer til sin mor af Ernst Pedersen og

...»fru Kure hjalp mig med indkøbene; blandt andet husker jeg, at vi købte en hel ost på mejeriet i Allerslev. Jeg rejste til København, og overdrog pakken til manden, der skulle til Riga.

Året efter kom der atter besked fra København, om at den pågældende

igen var hjemme, og gerne ville tage en pakke med, når han skulle tilbage til Riga.

Jeg købte igen varer til en større pakke til min mor og afleverede den til manden i København...«.

Hans Fingers mor overlevede krigen. Da de to, efter krigen, genså hinanden i Prag, kunne hun fortælle, at hun aldrig havde modtaget pakker fra Danmark.

JUGEND-ALIJAH

Udrejse til Palæstina

„I februar 1941 fik jeg at vide, at jeg havde fået et indrejsecertifikat til Palæstina. Jeg husker ikke mere den nøjagtige dato, det var i begyndelsen af marts. Jeg skulle møde på et bestemt tidspunkt på banegården i Hvalsø; hr. Christiansen kørte mig dertil i sin vogn. I toget var der allerede mange unge jøder på min alder. Vi var vel omkring 45 personer... Officielt hed det, at vi skulle udvandre til Sverige, men fra Sverige kom vi over Finland,

*De fire Jugend-Alijahbørn fra Kirke Såby og Allerslev fotograferet ved Jens Peter Christiansens hus på Såby Mark. Fra venstre: Adolf Weiner, Kurt Wechsler, Walter Sommerstein og Renee Grünfeld. Pigen til højre er muligvis en datter af huset.
(Nanna Frandsen)*

Rusland, Tyrkiet, Syrien og Libanon til Haifa... Rejsen varede omtrent to uger.

Med en lille gruppe andre unge kom jeg til kibbutz Aschdoth-Ja'akow i Jordandalen. Kort efter blev vi sendt til kibbutz Kinnereth ved Genezerat-søen..«.

(Adolf Weiners beretning).

Det var Adolf Weiner, som havde været plejebarn hos familien Christiansen i Kirke Såby, der var kommet afsted. Afrejsen skete den 4. marts, men allerede i december var andre 45 Jugend-Alijahbørn rejst fra Danmark. Bag de to udrejser lå lange og besværlige forhandlinger med de implicerede landes myndigheder.

Det blev kun til de to hold; tilbage i Danmark var nu 184 Jugend-Alijahbørn, blandt dem de tre i Lejre og Kirke Såby, og et par mere, som i mellemtiden var kommet til Roskildeegnen.

Sigi Zoltan, Eli Spitz og Margit Goldfinger

I løbet af vinteren 1940 og den følgende sommer kom to Jugend-Alijahbørn til Frede og Ester Frandsens gård i Osager syd for Roskilde.

Sigi Zoltan var tysker; Eli Spitz kom fra Tjekkoslavakiet. De havde

Vinteren 1940/41
 Ernst Hoffmann
 Wilhelmsson, Sverige d. 17/4 1940
 Eli Spitz, Prag d. 20. 1935
 Fra det sidste i Danmark som emigrant.
 Blev at komme til Palestina
 Ernst Zoltan
 Pajomyjagovskij
 Sverige d. 17.1.1940
 Birge Jensen, Skövleholm, Sverige
 d. 11.2.1940
 Siger Jensen
 f. 15.2.1910
 Eli Spitz, Prag d. 20. 1935

Sommeren 1941
 Birge Jensen, Skövleholm, Sverige
 f. 11.2.1920
 Ernst Zoltan
 Pajomyjagovskij
 Sverige d. 17.1.1940
 Ernst Hoffmann
 Wilhelmsson
 Arabien d. 17/4/40
 Siger Jensen, Skövleholm, Sverige
 f. d. 15.2.31
 Siger Jensen
 Prag d. 15.2.1935
 Eli Spitz, Prag d. 20. 1935

På Skövleholm hos Frede Frandsen skrev de ansatte sig ind i en bog hvert halve år. Her finder vi Eli Spitz, som "Har haft ophold i Danmark som emigrant. Ventes at komme til Palestina.", og Sigi Zoltan. (Ester Frandsen)

begge været i andre hjem, inden de kom til Frandsens gård, Skovledholm, i Osager. Vi ved kun ganske lidt om Sigi Zoltan, som omkom i oktober 1943.

Eli Spitz var udrejst fra Prag, hvorfra han kom til Danmark med en større gruppe Jugend-Alijahbørn. Spitz blev hos familien Frandsen til maj 1942, hvor han rejste til Næstvedegnen. Her var det efterhånden lykkedes at samle børnene fra gruppen fra Prag.

I begyndelsen af 1943 kom endnu et Jugend-Alijahbarn til Roskildeområdet. Det var Margit Goldfinger, som kom i huset hos forstanderen for Osted Efterskole, Niels Pedersen.

Vandrelærere

Generelt må man sige, at Hechaluzmedlemmerne kom til Danmark med en grad af zionistisk ballast; opholdet her skulle være en forberedelse til det endelige mål, bosætningen i Palæstina. Noget anderledes forholdt det sig med Jugend-Alijahbørnene. Her var i højere grad tale om flugt, og man kan vel sætte spørgsmålstegn ved, hvor mange af børnene, der var sig en fremtid i Palæstina bevidst.

Dette problem tog Hechaluzkontoret i København op umiddelbart efter, at børnene var begyndt at komme til Danmark. Løsningen var »vandrelærere«. Det var ældre medlemmer fra Hechaluz, som i begyndelsen rejste ud til børnene, og underviste dem i det, der var nødvendigt for et senere ophold i Palæstina. Henad vejen blev disse lærere bofaste på egnen. Undervisningen foregik på skift i hjemmene, typisk en gang om måneden.

Vandrelæreren for Alijahbørnene i Roskildeområdet hed Walther Pergamenter. Pergamenter dækkede ikke kun Roskildeområdet, vi møder ham også i Næstved.

En dag kom Pergamenter ikke mere; han var da flygtet til Sverige.

*Walther Pergamenter, vandrelærer for Jugend-Alijahbørnene i Roskildeområdet.
(Dasha Bergmann)*

Konflikter

Ordningen med vandrelærerne var tilsyneladende blevet til i fordragelighed mellem kvindeorganisationerne og Hechaluzkontoret i Nørregade. Senere skulle konflikterne vise sig.

Jugend-Alijah børnene var kommet herop som plejebørn. Det betød at hjemmene og de to kvindeorganistaioner følte et ansvar for børnene på linie med det, forældre gør. Deres vigtigste opgave måtte naturligt være, at sikre, at børnene, der i øvrigt ikke var så meget børn mere, levede et sikkert og diskret liv i størst mulig tryghed og - ikke mindst - sikkerhed.

For Hechaluz var problemstillingen en anden. Jugend-Alijah var en zionistisk organisation, hvis endelige mål var, at børnene skulle udvandre til Palæstina. Det siger sig selv, at de toneangivende i bevægelsen måtte føle et ansvar for at gøre børnene parate til deres fremtidige tilværelse, der jo adskilte sig radikalt fra livet hos en dansk familie.

Heri lå sprængstoffet, og herfra skabtes adskillige konflikter.

En af disse konflikter kan vi følge, da den udspandt sig omkring børnene i Allerslev og Kirke Såby. Set med 50 års distance var det hele egentlig ganske harmløst. Fra »Centrum Roskilde« udsendte Hugo Singer, der på det tidspunkt boede i Sengeløse, et brev til Alijahbørnene i området med en invitation til at komme til et møde weekend'en over i centret i Bredgade. Indbydelsen er dateret den 17.3.1940.

Walter Sommersteins plejeforældre sendte en forespørgsel til »Kvindernes Liga for Fred og Frihed«, og så skete der en hel masse. Allerede den 19. marts udsendtes et brev fra Ligaen:

København, den 19. marts 1940

Gennem herr Viggo Frandsen, Allerslev pr. Lejre, har vi fået at vide, at der er sendt til hans plejebarn en indbydelse om at komme til Roskilde og blive der fra lørdag eftermiddag til mandag og med anmodning om at medbringe tæpper og mad.

Henvendelsen er undertegnet af Hugo Singer, Sengeløse pr. Taastrup.

Herr Frandsen har naturligvis nægtet drengen at efterkomme denne indbydelse, og vi beder Dem hermed indtage det samme standpunkt, hvis indbydelsen skulle komme til Deres emigrantbarn.

Vi kender ikke det mindste til Herr Hugo Singer, og børnene må under ingen omstændigheder komme ind under en indflydelse, som vi ikke kender. Vi har skrevet ligelydende til børnene, så vi håber, sagen hermed er ordnet.

Med venlig hilsen Thora Daugaard.

Jungbros, 7. 2. 40

Lieber Bauer,

von der Herabwürdigung der Herabwürdigung im Kogem-
Lager erfahren wir, dass sich hier in der Gegend von Roskilde
4 Klassen von der Jugend - Bildung befinden, vorwiegend sind
bei hier. Wir, der Leukämie Vorbild, würden es gerne sehen,
wenn Sie sich an unserem Papiere betätigen würden.
Biserial Komit für Kommune Sonntag und Montag
(Ordnung, Pünktlich), oder wenn Sonnabend Komitierung in
Kogem, Pünktlich 7, im Sommer Pünktlich sein, wo wir immer
über alle Fragen nachschauen können. Sie werden immer
mit Pünktlich ist genug. Wenn Sie etwas 7 ist und Pünktlich
nicht bekommen können, würde es uns freuen. Wir sind
Sonnabend ab 5⁰⁰ Nachmittags im Hause.

Ich habe nicht am Komit Pünktlich gearbeitet,
sondern aber die Leukämie von 10 bis 12 Uhr
nicht erfahren. Halbt, die Leukämie nicht unterrichten
können, so schick ^{die Leukämie} mich sofort (Telefon im
Jungbros per Trautrup 64, verlange Hrs Singer, unaine Trautrup).

Herrlich, H. Salomon

Hugo Singer

Ordnung

Jungbros per Trautrup

Spekter erwidlung!

Hugo Singers indbydelse til mødet i »Centrum Roskilde« i Bredgade, som udløste »ligaens« voldsomme reaktion.

(Nanna Frandsen)

Samme dag modtog Viggo Frandsen et brev fra Thora Daugaard. Heri stod blandt andet:

...»Der var uro nok på egnen, fordi børnene var under stadig påvirkning af »centret« i Roskilde. Vi skal have en forsvarlig lås for dette. De ved jo selv af erfaring, hvor godt det gik, da Erik Brandstein blev fjernet fra dem.

Vi har også skrevet til hvert barn og meddelt, at det ikke kunne lade sig gøre. - Nu må De endelig ikke blive blød om hjertet og alligevel sende Erik afsted til Roskilde. Vil man noget af den slags, må man gå vejen om ad os eller Ungdoms Alijah. Vi har ansvaret for børnene overfor hjemmene.

Med venlig hilsen
Thora Daugaard.

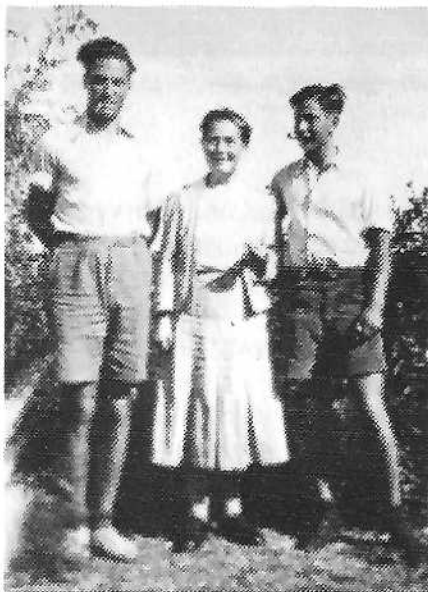
Klarere kunne det vel næppe siges: Banen var kridtet op, og man var klar til at tage kampen op med de rebelske Hechaluzelever i Roskilde. Samtidig var fru Daugaard tilsyneladende bekymret for, med god ret, om plejefamilien i Allerslev nu også tog den aktuelle sag alvorligt nok og ikke blev »blød om hjertet«. Hvorom alting er, Alijahbørnene i Allerslev og Kirke Såby kom aldrig i centret i Bredgade.

Det blev et helt andet sted, Hechaluzeleverne og Alijahbørnene mødte hinanden, uden nogen vel tænkte nærmere over det; det var hos fru Kure i Allerslev.

Fru Kure

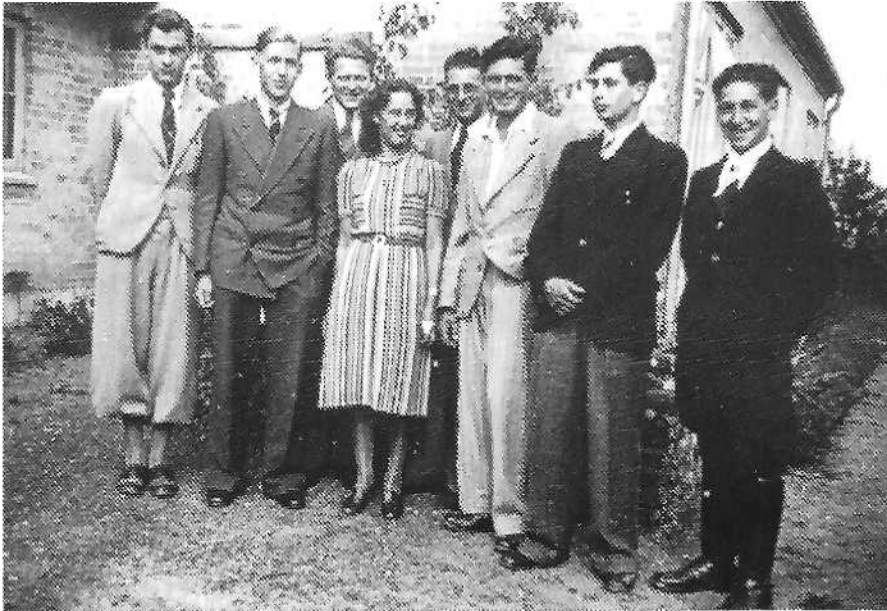
Fru Kure boede i Allerslev ved Lejre.

Sandsynligvis var hun første gang kommet i berøring med de unge jøder gennem »Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed«, hvor hun havde spillet en aktiv rolle i arbejdet for at finde pladser til Jugend-Alijahbørnene på Roskil-

Fru Kure sammen med to Jugend-Alijahbørn, Dasha Bergmann (tv.) og Eli Spitz. (Dasha Bergmann)

deengen. I løbet af besættelsesårene skulle hjemmet i Allerslev blive et fristed ikke kun for Alijahbørnene, men lige så meget for de ældre Hechaluzelever. Her kunne man komme, når praktiske problemer skulle løses, eller

*Gæster hos familien Kure i 1941. Fra venstre er det Anker Kure, Eigil Sørensen, Jacob Holt, Mo Kure, Hans Finger, Walter Sommerstein, Eli Spitz og Sigi Zoltan.
(Inger Nørring)*

når udlændigheden blev for svær at bære. På fridage og ferier var målet oftest fru Kures hus i Allerslev, og man kørte gerne langt for et par timer hér. Således kom flere fra gruppen i Holbæk hertil, når de havde fri, og det var da lidt af en cykeltur til Allerslev.

Fru Kures betydning for de unge jøder kan næppe overvurderes. I beretninger, og i bevarede breve, møder man konstant omtalen af »Fru Kure fra Lejre«. Og da det gik galt igen, og man atter måtte på flugt, søgte flere til huset på bakken i Allerslev.

I maj 1943 flyttede Heinz Hess til Bukkerupgård ved Kirke Eskilstrup, men han fortsatte alligevel sine besøg hos fru Kure:

..»Fru Kure i Allerslev var en stor støtte for Hechaluzeleverne og Jugend-Alijahbørnene i området.

Jeg var med i en gruppe på 5-6 unge jøder, der i perioden 1940-1943 jævnligt kom i hjemmet i Allerslev eller var sammen på vandrehjemmet

*Hygge på vandrehjemmet ved Borrevejle Vig, formentlig i 1943. Stående fra venstre: Heinz Friedl (som omkom), fru Kure, Inger Klynsner og Fritz Spitzer. Foran fra venstre: Walter Löbl (som omkom), Mo Kure, Walter Sommerstein, Margit Goldfinger og Hans Finger.
(Heinz Hess)*

ved Borrevejle Vig... Fru Kure blev nærmest en reservemor for os. Hun hjalp os med alting og ydede os al den støtte, hun kunne. Når vi havde en frisdag, gik turen på cykel til fristedet i Allerslev..«.

Og støtte kunne man få brug for, når brevene kom hjemmefra, eller, det der var værre, når de ikke kom mere.

Jugend-Alijahbørnenes kontakt med hjemmet under besættelsen

Var det svært for de unge jødiske landvæsenselever, at bære de tragedier, som ramte deres familier, var det ikke lettere for Alijahbørnene.

En enkelt korrespondance mellem forældrene og deres barn i Danmark er bevaret. Det er en samling af breve til Walter Sommerstein fra hans familie. Desuden findes endnu enkelte breve skrevet af Walters forældre til familien Frandsen i Allerslev.

Walter Sommersteins fader var sammen med andre jødiske mænd fra Wien blevet deporteret til Polen. Ved det Polske sammenbrud endte de på den russiske side. I maj 1940 fik de mange jøder fra Østrig valget mellem at blive eller vende tilbage til Østrig. Alle med familie valgte naturligvis at

komme hjem, men næste nat blev de læsset på kreaturvogne med Sibirien som det endelige mål. Enkelte breve nåede frem til Allerslev fra lejren i Sibirien. I et brev til Viggo Frandsen skriver Heinrich Sommerstein:

..»De har vel hørt, at vi gennem indtrufne forhold i mit hjemland er ganske skilt fra hinanden.

Det er ikke til at forudse, hvornår vi igen kan blive forenede.

Jeg beder Dem derfor påtage Dem mit faderlige opsyn med mit elskede barn. Han var altid vores glæde og vores stolthed...

...Da han endnu er meget ung og er opvokset i en storby, håber jeg De vil tage hensyn til ham, og bære over med ham, hvis han måske i begyndelsen skulle vise sig noget langsom ved arbejdet; det vil bestemt ændre sig hurtigt...

..De kan være forsikret om, at jeg i hele min levetid vil være Dem taknemmelig for Deres gode indsats. Jeg beder til Gud, at der snart skal indtræffe normale forhold, så min kone og jeg atter kan være sammen i familiens kreds.

Så skal jeg bestræbe mig på, så snart muligheden foreligger at afdrage min taknemmelighedsgæld på behørig vis..«.

Heinrich Sommerstein kom ikke tilbage fra Sibirien.

Tilbage i Wien var Walters mor og lillebroderen Paul på 12 år. Deres liv var ikke blevet lettere, og ud af deres breve tegner sig en dagligdag, der blev stadig mere desperat:

3.2.1941:

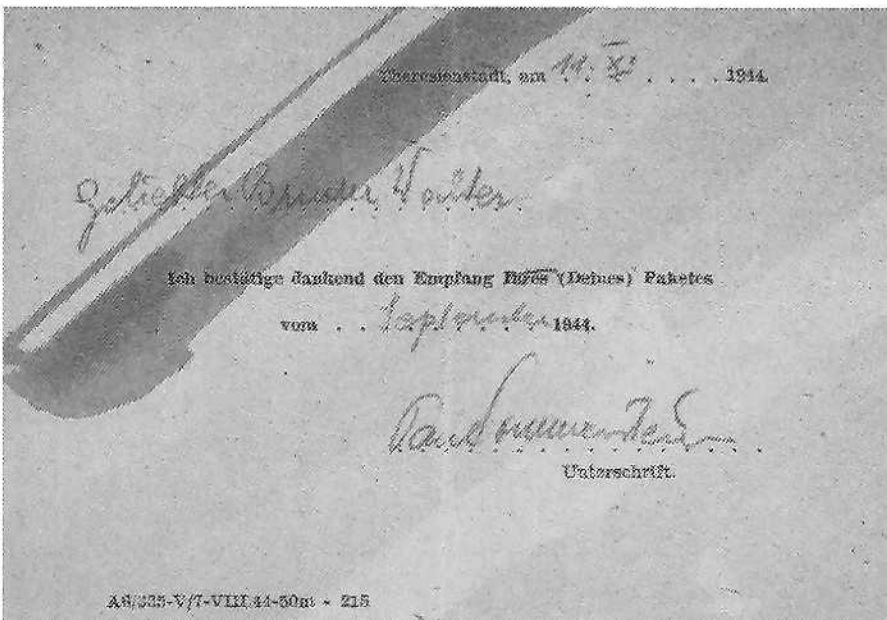
..»I dag begynder rejserne igen, som da din fader tog afsted. Gud give, at jeg ikke skal med. Jeg sover ikke om natten af skræk og ønsker bare, at Gud hører mig. Paul er ufrivillig snerydder på gaden. Staklen har ingen hele sko. Du kan forestille dig, hvor elendig jeg er. Morfar er blevet så mager..«.

25.11.1941 skriver Paul:

..»Jeg går ikke mere i skole. Der har man nu samlingsplads for alle, som skal fortsætte til onkel Philip (man kunne ikke skrive KZ-lejrene i øst, men brugte navnet på onkelen, som var blevet deporteret dertil tidligere). Mange af dine og mine kammerater er hos ham nu. Det er meget svært for os at gå ud nu. Vi gør det kun, når vi er virkelig tvunget til det. Jeg bliver tit overfaldet og slået, sommetider forfærdeligt meget..«.

13.8.1942 skriver Walters mor:

..»Nu rejser resten afsted i alfabetisk orden. Om to uger kommer mit bogstav..«.

For- og bagside på det sidste livstegn Walter Sommerstein modtog fra sin familie i Theresienstadt.
 Paul takker på et fortrykt postkort den 11. november for pakken med mad.
 (Walter Sommerstein)

I februar kommer der igen brev:

„Jeg kan meddele dig, mit elskede barn, at Paul og morfar og jeg er i Theresienstadt. Gud hjælpe os, så vi ikke behøver at besøge onkel Philip..«.

Walters mor og lillebror blev i Theresienstadt til november 1944.

I oktober skriver Paul, at han tit er syg. Det sidste brev kommer den 11. november, hvor Paul takker for en af de pakker med mad, Walter har sendt derned. Den samme måned blev Paul sendt til Auschwitz i Polen.

Efter krigen skrev en fransk kvinde til Walter med en hilsen, hans moder havde fået sendt tilbage til Theresienstadt med en tysk soldat.

Der stod:

„Paul lever ikke mere. Jeg lever endnu. Jeg tænker ofte tilbage på den vidunderlige tid i Theresienstadt..«.

Kvinden fortalte, at Paul have fået tuberkulose i Theresienstadt, og at han derfor var blevet udtaget til en transport til udryddelseslejren Auschwitz. Moderen havde meldt sig frivilligt for ikke at skilles fra ham.

Udenfor rasede verdenen, og hvor svære brevene derude fra end måtte være at bære, så var de unge jøder dog endnu i sikkerhed i det fredelige Danmark.

Og fredeligt må de have oplevet det hér, med brevene i hånden fra de fortvivlede forældre, men samtidig har de vel spurgt sig selv, om freden ville vare ved. Tilsyneladende troede størstedelen af de danske jøder, at det ville den.

Man kan dårligt forestille sig, at de unge jøder, med familie syd for grænsen, led af den vildfarelse.